

„*A steril, cinikus, vagy közömbös színházat
egy percig sem megtűrni...*”

Páskándi Géza első évada a Nemzetiben (1991/92)

II.

Vidnyánszky Attilának

ZELLEMI ÁRAMFEJLESZTŐKÉNT működött Géza, ha netán ernyednénk, vagy enyhe sikerérzet is lengné át a színházat, akkor se feledjük: semmit se végeztünk! Folytonos-mulasztási kényszerben élünk, mert a Nemzeti soha el nem készülő vár, ahogyan Németh Antal is fogalmazta. Az irodalmi-színházi tanácskozás másnapján, november 12-én már újabb tervezetét postázta: a nemzeti nézőinek címzett levelet, amelyben 54 pontban fogalmazta meg kérdéseit, amolyan tájékozódó és felmerő tesztnek gondolva. Főként a látott előadások tetszésére továbbá a műsor árnyalataira, műfajaira, tematikájára vonatkozó kérdések körében faggatózott. Néhány szempontját, így a társulat összetételére vonatkozó pontját a teszt után következő levélben indokolta is: „...tanulságos lehet a publikum úgymond »sztár-igénye«... Mindamellet, hogy magam is a **minimum** az öt-hat **nagy színész** mellett vagyok, bizonyos korosztályokban különösképp. És utána a többi kitűnő erő. Mint az »aranycsapat« a fociban. Puskás, Kocsis, Bozsik, Hidegkuti, Grosics... Ám a többi is csupa klasszis. Persze ez az arány a színházban sosem elérhető, hogy ti. minden második nagy színész legyen, mint a válogatott 11-ben. Nincs is erre szükség, hiszen a darabok sem így íródtak meg. De jó, ha a társulat **törzsgárdájának** több mint negyede nagy színész. Az arány feszíti a játékot!”

(Ha nem is minden héten javaslat-tanulmánnyal vagy levéllel jelentkezett, de hetente jött változatos időpontban, hetente beszéltek meg a folyamatban levő ügyeket. Nyaralásairól is tudósítva üdvözlőlapot küldött a társulatnak. 1991. december 3-án Stockholmból hazatérve arról számolt be, hogy járt a Városi Színházban és a svéd színházi intézetben, ahonnan könyveket és dokumentumokat hozott haza, mert: „Célom az volt velük, hogy a kisebb népek »színházi statisztikáját« – adatbázisát – bővítsem színházunk számára.” Géza a Nemzetit valóban nemzeti műhelynek tekintette, munkatársi szeretettel hozta a dedikált folyóiratokat, új könyveit, hogy lássam: milyen mély ragaszkodással szolgálatos a ügyünknek. 1992 májusában pedig futárszolgálatot is vállaltam: „nem bírok a román postában”, mondta, s átadott egy kéziratot; a Korunkba kellett vinni, de tán főnöki tovább szervezésében gyanakodván, nyomatékositotta: „Csak te adhatod át’ a címzettnek, amikor a Nemzeti történetének legnagyobb turnéjára indultunk kincses városába. „Reklám is!” – írta a The Cambridge Guide to World Theatre fénymásolt címlapjára, s belül pedig nyíllal jelezte, hol találok a Hungary-fejezetet, persze benne, más író társai között, az ő nevét is. És boldogan hozta a könyvtárnak is Brogyányi Jenő kiadásában és fordításában a magyar drámaantológiát (1991),

ABLONCZY LÁSZLÓ (1945) író, hírlapíró. 1991 és 1999 között a Nemzeti Színház igazgatója.

amelyben Sütő András, Csurka István, Spiró György és Kornis Mihály darabja mellett az ő Vendégsége is olvasható angolul. Később, amikor a Magyar Művészeti Akadémia alapítójaként a csütörtök délután neki az állandó találkozások nemes alkalmát is jelentette, gyakran előtte találkoztunk, s a színházi eszmecserenk folyamában beszámolt az együttlétek örömeről, s hogy a tanácskozások alkalmaira milyen előadásokkal készül Pesten, Kaposvárra. Véleményezte a kisvárdai színházi találkozó alapítványának szövegtervezetét; olykor tárlatokra hívó kártyát mellékelte leveléhez, kézírással is nyomtatékosítva: „Feltétlenül” legyen ott!; levelet írt szervezeti és működésbeli javaslatokkal a Kulturális Alap vezetésének; 1994 szeptemberében 24 sorba tagolt állító mondatokból szerkesztett köszöntőt írt A magyar dráma napjára 1994 szeptemberében. Ebben az ellentétes axiomatikus állítások gondolat sorában olvasható: „A magyar drámát néha meg se írják. / A magyar drámát végül mindig megírják.”

SZÍNPADI BREVIÁRIUM. Tervelemes elemző tanulmányában a javaslatok és a gondolatok áradásában még augusztus 26-ai dátumozással a 12. lapon egy „Külön javaslat”-ot is beszúrt, mely „Diák-ifjúsági-gyermek bérletsorozat Páskándi Géza részéről” címmel olvasható. Műfaját és irányát is közli bevezetőjében: „Szemelvényjáték. Új színpadi műfaj: magyar és világdramából.” Példával is szolgál: „Mondjuk: magyar iskoladramák, magyar hitvitázók, moralitások, szertartás stb. Kiválóatnánk belőlük a legjobb jeleneteket, párbeszédet, és **Narrátor-szöveggel** ízelítőt adnánk belőlük, az iskolai tanulmányokhoz segédkezve. A gyerekek ugyanis aligha olvassák el életük folyamán az **egész kort**, de ha van egy kellemes élményük, megmarad valami. Ugyanígy lehetne: 1/ Madách Színpadi Breviárium – összes műveiből. Narrátor szöveggel. Páros jelenetek, monológok stb. A legszebbek, leghíresebbek. Az életmű, életkeresztmetszete is. Épp úgy, ahogy **operaária**-est, dalest is szokott lenni. Aztán lehet a klasszikusokon át (világirodalom is) a legjobb **mai szerzőkig**, akikről persze már tanultak. Szerintem évente lehetne két ilyen (minimum) csinálni. Bérletet toborozni rájuk az iskolákban, szülőknél.” Megkésve, csak Géza halála után, a Várszínház refektóriumában az akadémista fiatalok bevonásával tudtuk csak elkezdni drámatörténeti szépségmintát a görögöktől kezdve Shakespeare-ig és tovább, amely az általános iskolások és a magyartanárok körében jóváhagyó elismerés kísérte, de fájdalom: sok más ok mellett, társulati-szervezeti, pénzügyi nehézségek folytán is, P. G. igényessége és módszeressége szerint nem tudtunk dolgozni.

Javaslatának újabb fejezetében Géza szorgalmazta: népmese-feldolgozásokra is vállalkozzunk! Egyfelvonásossá dolgozni Benedek Elek, Illyés Gyula meséit „A legjobb nyelvű írókat befogva”. Aztán: „Megnézni legjobb ifjúsági regényeinket, említettem a *Pál utcai fiúkat*... Külön feldolgozás kéne a *Trefás népmesékből*, ennek lenne tán legnagyobb sikere. Tele nyelvtörő játékokkal stb. Népi szürreál, groteszk etc.”

Sietősen vázolt Breviárium-ötletét ünnepi jókívánságként is, 1991. december 8-ai, hétoldalas levelében részletesen ismertette. „Ennek az általam javasolt színpadnak kétféle műsora volna. Egy: Színopszis Színpad, mely egész darabok (pl. *Bánk*, *Hamlet* stb.) keresztmetszetét adja jó egy órában az »ária és dal-estek«, amikor is próza monológokat, dialógokat, hármásjeleneteket játszanak jelzett jelmezben (pl. egy csákó) és díszletben (pl. egy fa). Illetve az előbbi kettő kombinációja, a két típusé. Tehát egy mikrobuszba minden belefér. Színész, rendező, jelmez, díszletes. Ilyen műsorokat történelmi eseményekre, évfordulókra is csinálnak, s ezt egyik színészkollégánk, Csikos Gábor javallotta, mint ami tervünkbe belefér). Ergo: nemcsak az irodalom-, de a tör-

tételemtanárok szövetségét is meg kell nyerni. Rendhagyó irodalmi és történelemórák helyett, »gyanánt« stb. Tehát pl. 1848 magyar drámák, monológok; dialógok stb.-ben »elbeszélve«.) Továbbiakban Géza „repertoár-dramaturgi” minőségében stratégiai elgondolás-tervezetét ismertetve, előljáróban nyomatékosította: ...az AKTUALITÁS számunkra csakis olyan értelemben jöhet számításba, hogy az általunk ismert magyar és nem magyar darabokból olyanokat válogatunk, illetve kínálunk válogatásra a rendezőnek, amelyek valamiként a JELEN KÖZÉRTÉHEZ SZÓLNAK, lett légyen az antik tragédia vagy egy öt évvel ezelőtti. Ennek jegyében P. G. egy közérzetünk tematikai kartonrendszerét javasolta összeállítani. Amelynek tervezetéhez hatalmas példatárral is szolgált. Tíz fejezetből néhány példát említve: „Birodalmak élete és sorsa” körében Herczeg Ferenc *Bizáncát* és Dürrenmatt *A nagy Romulusát* jelölte, a „Nagy kultúrák befolyása, németesítés, anglo-frankománia, szlavománia... amerikanizálódás, a kis és közepesen át a kultúrák helyzete”: Szomory D.: *II. József*, Csokonai: *Tempefői* „(egyébként rég készülök – röviden – befejezni a darabot)”, Syng J. M.: *A nyugati világ bajnoka*. A „Nők helyzete, emancipáció stb.” rovatba iktatta például Móricz *Sári bíróját*, Arisztophanész *Lysistrate* és *Nőuralom* című darabját, Ibsen *Nóráját* Tóth Kálmán *Nők az alkotmányban*, Heltai *Tündérlaki lányok* című drámáját. Géza tematikai adattárában még az alábbi fejezetek olvashatók: „Nemzedékek etikai s más konfliktusai, változások idején vagy általában”, aztán: „Nyomor, bűnös, káros szenvedélyek stb.”, „Pártok, közélet, ideológiák stb.”, „Konzervativizmus, idegengyanú, nemzeti kérdés stb.” – ebben ismét egy zárójeles megjegyzés, mely szerint Madách *A civilizátor* – című játékát is készült volna átdolgozni. További témák rendszerét is javasolta: „Provincializmus, nosztalgia, sznobizmus stb.”, „Polgárság, kispolgárság, felkapaszkodás, pénzimádat, képmutatás stb.”, „Függetlenségi harcok, háború-béke” stb.” Kartonrendszerének kezelése, adatainak tárolása, frissítése dolgában is Géza pontos eligazításokkal szolgált, akár a kereskedő a bolt raktárkészletét napra készen tételezze. Színházban például: egy vendégrendező mely művekből válasszon. Bár minden címet követő felsorolás stb.-vel zárt, de Géza barátom olvasmány-, előadás-szellem-mámorító-émlékeit s hatását is jelzi valamiképp, mert Gogol, Bulgakov művei mellett a XX. századi francia szerzők éppúgy hiányoznak, mint angol és amerikai drámák. Amelyek tematikai szempontjai között az általa annyiszor hangsúlyozott stilisztikai változatosságot is képviselték.

Említett tíz fejezetéből Shakespeare-mű is hiányzik, de folytatva témaváltozatait, a „Némileg időtlen témák”-ban a diákságnak hirdetett „szerelmes darabok” bérletében a *Rómeó és Júliát* és a *Makrancos bölgyet* is ajánlja. „Az emberiség általában” kérdés-körben a Goethe *Faustja*, továbbá a *Tragédia*, „Milton és a nagy mitológiai játékok” tartoznak, s vígjátékok között Molnár *Egy, kettő, három* című egyfelvonásosát javallja. Madách, Katona, Vörösmarty, Csokonai: a „Nemzeti Pantheon” szerzőit folytonosan „vetésforgószerűen újra meg újra játszani” – tanácsolja. Gyakori és klasszikus magyar szerzők sorában 12 nevet említ; darabcímek nélkül: Kisfaludy, Csiky Gergely, Bródy Sándor, Móricz Zsigmond, Heltai Jenő, majd Molnár Ferenc után zárójelben a *Liliom*, Illyés Gyula mellett Teleki-átdolgozása, a *Kegyenc*, Sarkadi Imrét említve pedig az *Elvesztett paradicsom* áll pontosításképpen. Németh László, Tamási Áron, Örkény István, Háy Gyula is szerepel a nevesítettek között.

Feltűnő, hogy bármely nézőpontból forgatjuk P. G. repertoárját, Bornemisza Péter *Magyar Electrája* nem tűnik fel, Balassi *Szép magyar komédiája* sem. S talán maga

iránti szeméremből is, erdélyi íróársait, Székely Jánost, Deák Tamást, Sütő Andrást, Kocsis Istvánt, Csiki Lászlót nem említette. Egyetlen „A határon túli magyar dráma” fejezete, amelyből példatára elmaradt. Magánbeszélgetésekből tudom, hogy erdélyi íróársait változatosan értékelte, de hivatalos, tanácsosi véleményként soha nem hangzott. Egyszer, amikor nálánál fiatalabb, Kolozsvárról áttelepült íróársának darabjáról kértem véleményét, azt mondta: írásban nem adja, de szóban és magánemberként megokolta elmarasztalását. S épp ezért szorgalmazta: mások véleményét kérjem, s tekintsem megfontolandónak a bemutatás dilemmájában. Némi feledékenység is jellemzi a „Darabok a Trianontól elcsatolt területekről, vagyis Mementó-darabok” címmel jegyzett címoszlopát, mert feledte: Zilahy *Fatornyokja* néhány éve a Várszínház műsorán szerepelt, a *Kassai polgárok* pedig fél évvel korábban (1991. június) fejezte be Nemzeti-beli életét. Végezetül „Mese, ifjúsági játékok” sorában a *Légy jó mindhalálig*, a *Pál utcai fiúk* mellett Nestroy *Lumpáciuszát*, továbbá Maeterlinck *Kék madár* és Bródy Sándor „Királytörténetek”-et (*Királyidillek*) javasolta. Móricz művét nem sokkal korábban a Nemzeti játszotta, a *Lumpáciusz*t pedig később színre állítottuk.

A sűrűn forgatott hazai és világdramá-történeti kaleidoszkóp után mintegy utóiratként még egy vallomások gondolatfutama következett: „...sokszor jutott eszembe hogy: íme most valóban demokrácia van, szabadság, de még például sehol sem jelent meg egy ilyen című könyv: *A demokráciák története az ókortól napjainkig* (ezt le is írtam, nehezményezve). Ugyanezt mondhatom a repertoárokról. Legalább jelzésszerűen egyegy Arisztophanészt, akiből csöpög a szatíra minden demagógia ellen. S aki maga igazi demokrata volt. Ezt nemcsak azért mondom, mert írtam A.-ról egy darabot egyszer, amit a *Színház* c. folyóirat volt szíves egyszerűen **elveszíteni** (valahol tán megvan a másolata nálam), hanem mert valóban igaz az, hogy a színház a demokrácia egyik fontos iskolája. (Egyébként a darabom arról szólt, mikor a besúgók besúgták és a »cenzorok« megverték, illetve megverették A-t, de mindegy.)” Levelének zárásaként megismételte a Breviárium Színház fontos tematikáját a szertartásjátékoktól az abszurdig, s még egy javaslat a következő év októberére: 1956-os összeállítás, mert: „Ebből is kiderülne: ki és melyik színház mennyire érezte vagy vállalta azokat az időket? (Ezt is össze kell, fogom-fogjuk állítani. De ez valószínűleg tragikomikus összeállítás lesz! Szatíra. Copyright PG és Nemzeti Sz. Ezzel kinek-kinek aktualitás-éhségét és igényét is kielégíthetjük. Több légy egy csapásra.” Aztán 1992. január 11-ei levelében tovább sziporkázott a Breviárium Színpad dolgában. Pándy Lajos „Julcsa kisasszony a vőlegény” című derűs színház-történeti színopszisát dicsérve írta: „...a Nemzetit így is ünnepeljük”, vagyis anekdotákkal, a kabaréig menően. Azonmód a dramaturgiai kérdések lényegét érintette, amikor úgy vélte: „...meg kell írni az összekötőszövegeket”. S az írói megoldás nyitányát is jelezte: „...a Hacsak és Sajó technika”, az egyik rontja a másik szövegeit vagy értetlenséggel vagy egyéb módon. Itt lehet: borsot törnének egymás orra alá, nem nevetnek a másik anekdotáján stb.” Miért e hökkenítő nézőpont egy színház-történeti kabaréban? „...pusztán az emlékezés (nosztalgia) még kevés, hogy beinduljon a motor, hacsak nem figurázza ki magát a nosztalgizást is.” Géza igényében az író is működik: aki a múltidézés esztétikájának a dramaturgiáját, színpadi hangoltságát is körvonalazta. Azt is írta levelében, hogy ami a további feladat, abban már nem vehet részt, mert a *Tempefői* és a *Civilizátor* megújításával foglalkozik. „Gondolom, Madách és Csokonai egy fél életre elég. Úgy értem:

az eredeti munkák mellett.” S még utóiratként is a tervezett Nemzeti-kabaré hangoltságához jegyzetelte: az összekötő szöveg némi tartózkodó stíljére figyelmeztetett: „...mert ha túl briliáns volna, olykor üthetné épp az elmondott anekdoták hatását, amelyek nem mindig hatalmas csattanók. Vagyis: az anekdoták ne oltsák ki az anekdoták hatását, amelyek nem mindig hatalmas csattanóak.” 1992. február 2-ai levele inkább diplomácia ügyeiket pendít, de szelíden figyelmeztetett: a *Tornyot választok* sorsára: „Tőkés »leköröz«: újra a templom védelmét választja, mint Apáczai.” Arra utalt, hogy Tőkés László Temesváron éhségsztrájkot hirdetett, mondván: addig folytatja, amíg Iliescu nem utazik hozzá tárgyalni követeléseiről. Nyilvánvaló volt, hogy Románia elnöke nem legalizálja a püspök pontjait, s így néhány nap után kudarcosan felhagyott az akcióval, amely még kezdete volt Tőkés László egyéni-hívságos politikai játszmáinak. Tőkés: tőkéten, mára immár felélte hősie küzdelmének kivételes erkölcsi erkölcsi tekintélyét. Ami pedig a *Tornyot választok*at illeti: Sík Ferenc rendezésében, a nyári gyulai bemutatót követően, ősszel a Nemzet repertorjába került. S hatvanadik születésnapját, kísérve Göncz Árpád és Antall József üdvözlő soraival, 1993. május 18-án is az Apáczai-előadással ünnepeltük.

Nem lankadt a Breviárium Színpad tervében: 1992. február 12-én pótlásként, már egy Mazsola Teátrum tervével is jelentkezett: „...vagyis mazsoláztató vidám színház..., melynek első három bérletre felkínált darabja”: *A nevető Kisfaludy*, amelyben „szemelvények víg jeleneteiből, viszonylag kerek részek. Versek is (pl. *Szegény tatár vagy A bánkódó férj*, ami címnek se rossz!)” *Régi magyar fabulák* címmel „Pesti Mizsér Gábor, Heltai Gáspár, Fáy András stb. ELJÁTSZÁSA és **elmondása!** (Semmi felolvasó színpad)” – írta elgondolásának műfaji-előadási jelzéseként. Mint más tervezetében, itt is az előadás tárlására is volt elképzelése Gézának. „LEMEZLOVAS” szükséges írta, „aki afféle vásári kikiáltó, vagyis a gyerekeket belehergeli a dologba. Felcsigáz. Nem sima konferanzzé. (Esetleg fiú és lány lemezlovas.) Bizonyos keretjáték, szöveg is lehet. Vagy állandó-ismétlődő motívumok az előadáson belül. Szóval **semmi unalom!** A repertoáron belül egy-egy **komorabb szín:** mondjuk, Katona kevéssé ismert dolgaiból. Három az egyhez a vonzóbb darabrészek javára.” Mint korábbi leveleiben, tipografizálását az idézett mondatokban is igyekeztünk híven idézni, jelezvén: Géza elgondolásainak, ötleteinek áradását gyakran, arab, római számok, alfabetikus tagolás mellett, felkiáltójellel, nagybetűsen vagy aláhúzással is nyomtatékosította. Február 12-ei keltezéssel a Breviárium Színpad plakáttervét is mellékelte.

Fájdalmasan tény: mint annyi más javaslata, amely olykor már elmejátékká, egy Paskándi-színház látomássá, egy más működést igénylő intézményt körvonalazott, a Breviárium Színpad és az 1956-os játék sem valósult meg.

A SZÍNHÁZI LAP életre hívása viszont beteljesült. Amelynek elgondolását 1992. április 25-ei terjedelmes levelében ismertette. Témajavaslatok, sorozatok „Az olvasó megnyerése érdekében” a–zs pontig sorakoznak benne. Néhány ötlete: színészdinasztiák, Szerelmes hősök–hősszerelmek, a nemzeti személyiségeinek küzdelme a nemzeti repertoárért, bemutatni kis népek Nemzeti színházait, híres direktorok, színház kisebbségben, a színház háttérmunkásairól. Írók-színészek, színházak kapcsolatáról... és így tovább. Zs. pontjaként ez áll javaslatként: „HA A NEMZET JÁR VÁSÁRBA IS, A NEMZETI SZÍNHÁZ IS NÉHA VÁSÁRI LEHET... erre sok-sok példa színesen.

Ugyanakkor: HARC A DEVALVÁLÓDÁS, REPERTOÁR-HÍGULÁS ELLEN (más-más időkbén).” Aztán a rovatcímek következnek fáradhatatlan leleménnyel: a színház belső életét ismertető változatos rovatok mellett ilyen címek szerepelnek: Konyhaművész-művészkonyha, „KAKASÜLŐ-karikatúrák, Felülről távolabbról látni a dolgokat. Humor. Két állandó viccalak: Színházi egér és Templom egere – kövér és sovány. Panaszkodnak, dicsekednek stb. – Szerepet cserélnek! Szegényebb a színház, mint a templom vagy viszont”; „ÉPSÉGVERSENY: életmód, balesetbiztosítás, sport stb.; „KULISSZÁK-BORISSZÁK: régi bohémekről” ...tizenöt témakör sok vidámsággal, Géza igénye tucatnyi hivatásos újságíró fotós, karikatúrista munkáját tételezte, mert rejtvényektől, jelmezbálig és levelezési rovatig olyan lapképrázattal állt elő, ami a korábbi *Film Színház Muzsikát* meghaladóan látta a Nemzeti lapjának feladatát. Még állástalan színészek hirdetési rovatát is javasolta, persze díjtalanul, szakmai-emberi együttérzés igényében. Magasba tekintő igényét megvalósító társulat dolgát bizony erősen alábecsülte: „A LAP NOHA HAVI-FRISS, MOZGÉKONY SZELLEMEGY legyen. Előbb kikutatni **hány példány** biztosan eladható, s aztán emelni. A főszerkesztőn kívül még kell valaki, aki félfénnel dolgozik ott... Lehetőleg tapasztalt, de nem öreg újságíró (nő). Vigyázni kell: noha »nemzeti színházi lap«, de ne legyen BELTERJES (ne egészen!), hanem finoman érintse az egész magyar színházi világ kérdéseit anélkül, hogy »más színházak belügyeibe« avatkoznánk: vagyis **elvi, elvonatkoztatott** szinten. Más színházakról (pláne maiakról) **csakis dicsérőleg!** Szabad legyen így mondani: »színházi filozófiát« **sugalljon**, ne nevetet, színházakat irritáljon... Azt hiszem, ez a stratégiai és taktika beválhat, illetve legkevésbé lesz **konfrontatív**, és így elkerülünk minden »marakodást«. „A Nemzetihez mindenben a nagyvonalúság illik, de igényes, szigorú nagyvonalúság... Magyarán: elkerülni minden »faliújság«, »üzemi lap«-jellegűt, a műsorfüzetek szerepét se vegye át, amelyek amúgyis közlik az illető fontos előadások nacionálját. Vagyis ne legyen összetéveszthető egy műsorfüzettel.” Bár azt javasolta, hogy a lap címének dolgában szólítsuk meg a közvéleményt, de fölöslegesnek mutatkozott. Mert Géza öt címet is javasolt „versenyen kívül”, s találó voltuk folytán már mi, igazgatóságiak szavaztunk, s a SZÍN-VILÁG mellett döntöttünk. Így 1992 októberétől, Eppen a *Tornyot választok* bemutatójához kötődve, az elkövetkezendő hét évadban havi rendszerességgel mintegy félszáz számot adtunk közre, s ha az általa álmodott változatosságot nem is sikerült beteljesíteni, talán a magunk élete mellett nyitottan és a szeretetben fogant figyelem jegyében más magyar és külföldi színházakról, művészi törekvésekről szólunk. Mert, amit a Nemzeti sorsában észlelt, mégis a revanstól óvott: szerkesztési nézőpontként piszkolódás helyett más műhelyek tiszteletét, becsülését igényelte. Ma már látjuk: a színházi élet szellemi-erkölcsi rendje végképp összeomlott: a kritikáról szóló vitában épp a *Szín-Világ* 1995 januári számában írta: „Isten óvjon... az olyan kritikustól, aki azért kritizál, mert azt hiszi: így hatalmasabb lehet a szobor, a dráma, a szimfónia stb. alkotóinál. Bármilyen nyersen hangzik is, de így van: végül is kevesebb munkával akar többet elérni, a megkritizált alkotó nevét röppentyűnek használja önmaga számára. Ez bármi áron uralmon kíván maradni, mindig felül lenni.” Most, 20013 tavaszán oda jutottunk, hogy a „kritikus”-nak mondott urak és hölgyek méregdózisa oly annyira elborította szervezetüket, hogy a Nemzeti Színház ügyét internacionális szervezettségben rágalmazzák. Mert ugyan mi köze van a bécsi Burg Színház vagy a strasbourggi Nemzeti Színház vezetőinek

ahhoz, hogy a pályázók közül a magyar kormány kit nevez ki a budapesti Nemzeti vezetőjének? S amikor a *Theater Heut*ban honi színi életünk vicéjének valótlanságait megválaszoló levél érkezik, azt nem közlik. Hasonlóképp a *Le Monde* sem. A szabad sajtó és a liberalizmus jegyében természetesen. Már csak a NATO színház-csapatái hiányoznak, hogy felszabadítsák Magyarországot a Nemzeti Színháztól. Mert amúgy Nemzetre nincs is szükség.

(P. G. a Vendégség, az Egy ember, aki megunta a bőrét (Molière Botcsinálta doktorának átdolgozása) és annyi más manipuláció- és hatalomközpontú darab szerzőjeként is gyanútlan és romlatlanul, hívő lélekkel hitt demokrata voltának példaerejében. „A színház a demokrácia igazi iskolája” – írta és mondta eleget, félelemmel is, mert félt az anarchia mint az „utcadiktatúra”, vagyis a bolsevik és a fasiszta uralom fenyegetettségét. Interjú-példányán a pontatlanságot tollal javítva küldte, s a szerkesztőségben pedig kérte az igazítást. Aztán az eredetit stilisztikailag és értelmében tollal javítva s helyreigazítását jegyzetelve küldte. Nyilatkozott, és ment reggeli és esti beszélgetésekre, s ha az invitálás nyomán becsapottságát érezte, akkor se adta fel. Szívósan és konokul vállalta az eszmecserét. Engem is erről győzködött. Merthogy, például nem voltam hajlandó bemenni a Gyárfás Tamás-féle napzaklató műsorba. 1992 júniusában Kisvárdán átvitatkoztuk a nap jó részét. Hol a kritika határa, és hol kezdődik a színészt, író és színházat érintő mocskolódás? Meddig a türelem? Hány potyajegy után mondhatjuk a mániákus piszkolódo „kritikus”-nak, hogy fizesse meg lélek-fogyatékos hadműveletét?! – efféle kérdésekről társalogtunk, olykor élesen és szenvedélyesen. Géza azt mondta: minden körülmények között vállalni kell a disputát. „Ha majd eljönnek a színházba, s a látott előadásokról kérdeznak” elmegyek, mondtam a szerkesztőnek s Gézának is. Ám munkánkat szellemi törekvéseinket nem hagyom bepiszkolni nyílt és sunyi politikai provokációkkal. Ha nem érdekli őket a Nemzeti, akkor úgy halok meg, hogy Vitray úr és Havas úr életművéből kimaradok. Ott, Kisvárdán, nem egyeztünk, de idő múltán Géza egyre inkább belátta: a türelem és a jószándék sem győzheti le a politikai alapozottságú gaszágot. Így történt, hogy Géza az akkori Magyar Hírlap böllér-stílusát megelégette, 1995 elején sápadt ingerültséggel mondta: bíróság elé viszi igazát. „El a kezekkel a Magyar Hírlaptól”-ironizáltam vele Demszky Gábor hírhedett márciusi pontjával; s bűtöttem: ne reménykedj az igazságszolgáltatásban, már magunk is odajutottunk, hogy a szennyes tollú kritikus rágalmaival megelégetvén, a tárgyaláson Jancsó Miklós és társulata happeningelt a sajtószabadság nevében. Géza a „kritikának” mondott gyalázkodó szöveget pazar logikával szedte ízekre; levele a góg, a becsületsértés, az esztétikafogyatékos szöveg mesteri elemzése volt. Vajha jogászunk az ő eszét vitte volna a viadalra. Nem vigaszként említtem: egykor a jóindulat jegyében szervezett kisvárdai disputánk megbukott – látta be, már a nagy útra készülődvén. Nagyon remélte, hogy 1994 tavaszán nem következik be a restauráció, erre vonatkozó gondolatait a Gobbi Klubban választások előtt borítékba zárta tanúk előtt, az egyik Sinkovits Imre volt. Jött is hozzám jelenteni az eseményt: arcán a reménység jelével sejtelmesen mosolygott: megírta a Holnapot! Később megismerhettük: Lesz-e restauráció? című iratában pontos analízist készített: „Az 1994-es választások mindenképp az első álarclevétel lesz demokráciánkban. Kiderül, ki mit is akart valójában már 1989-ban és '90-ben.” Ami történt, Gézát végzetesen megviselte. Majd egy más dolgozatban talán elmondhatom: szenvedések, operációk közepette is miként találta meg a boldogságot. Mert szervezte a drámapályázatot, a társulat nevében az új Nemzeti felépítésének dolgában mozdította a társulatot, könyvet korrektúrázott, s befejezte Fouché-darabját (Diána és a róka) és hatalmas Godot-variációját

(Todogar jaur kvárna). *Amellyel kapcsolatban Mezey Katalin állítása téves, midőn „észre sem vett”-nek mondja (Páskándi Géza Emlékkonferencia – 2011. november 28.), hiszen párban a Fouché-val a Nemzeti drámapályázatán Hubay Miklós (Hová lett a rózsza lelke?) és Süttő András (Balkáni gerle) darabjával együtt megosztott első díjban részesült. Március 8-án még a Nemzeti védelmében rendezett írószövetségi előadáson felszólalt, majd 10-én a Várszínház színpadán átvette a drámapályázat díját. Utolsó dedikációja március 12-éről való, alighanem akkor járt benn utoljára a Nemzetiben „Régi-igaz barátsággal” piros filccel s nagy betűkkel páromnak s nekem borítón és belül dedikálta a magyar Művészeti Akadémia akkor megjelent Névjegy című kislexikonát, melyben így zárja vallomását: „...értem, vagy érteni vélem a megtapasztalhatatlan, véget nem érő örök mindenséget.” Tanúskodom búcsúbónapjaiboz: „A méltó túlélés a boldogság maga” – írta Fouché-darabjában. S annyi próbatételt követően, akár bobóca, trikóit lehúzva is őrizte LELKÉT, s a restauráció megrendültségében is méltó túléléssel, folytonos munkával emelte a boldogság örökkévaló régiójába.)*

EMLÉKEIM LEMEZEI egyre csak elő-elővillannak. 1976. november 4-én, azon a pén-tek éjjel, amikor veszprémi bemutatójáról visszatérve (*Egy ember...*) nem haza, hanem a Fészekbe autóztunk. Kora reggel jön érte a kocsi: hivatalos íróküldöttséggel Szilágyi Domokos temetésére utazik – először haza szülőföldjére! Haladéknak tekintette, hogy barátjának gyászában s a visszatérés félelmébe pácolt reszkető örömet konyakokkal igyekeztünk oldani. „Páskándit rám bízta a felesége” – írta naplójába Nagy László, ami alig másfél-két órával később történhetett, mint ahogy az 5-ei hajnalon Gézát a taxiból lakásának ajtajáig segítettem. Aztán arca amerikai cigaretta füstködéből a Nimród-társaság élcmestereként tűnik elő, amint talányos szájhúzással már a poén változatait latolgatja, mert egy-egy történet igazán úgy vált ínyes szellemfalattá, ha a végjátékot zuhatagos derűvariációkban kimerítjük. Egy beborult tavaszi este a Fészek Klubban: 1983. április 15-én 50. születésnapjának köszöntése gyászba fordult: ott értesültünk Illyés Gyula haláláról. Készülve az estre a szervezők engem is szólásra kértek; kedélyes kérdésekkel készültem faggatni őt, ám a pódiumon csak dadogtam, s ő is sápadt dermedtséggel válaszolt. Könyvekbe, folyóiratokba rótt ajánlásait lapozgatom, majd mindegyikben „régi-régi szeretettel” formán jegyezte ölelő érzéseit, merthogy találkozásaink alkalmával telefonon gyakran így búcsúzott: „Ölellek!” Kétségben szorít a kérdés: ölelő érzéseimmel viszonzozhattam-e szívmeleg jelenlétét s azt az erőt, bölcsességet, amit ő holtig való, ám röpké időben a Nemzetiben jelentett? Önnyuगतatásként is esendő igyekezetemben néhány emléklemez világosodik fel: vita-indító tanulmányát olvassa a Nemzeti Színház hivatásáról tucatnyi ország képviselőjének tanácskozásán; izgalma bennem is pezsdült, amikor értesült arról, hogy írói rangjában, ám a Nemzeti irodalmi tanácsadójaként is utazhat a Strasbourg-közeli Schillingheimbe, a közép-európai irodalmi biennáléra; fegyelmezte lelkesültségét, amikor bizonyossá lett: meghívásunkra a Brogyányi Jenő és Pamela Billing jegyezte New York-i Threshold Színház a Nemzetibe látogat, s majd Egerben és Debrecenben is bemutatja *Árnyékban* és *Kalauz nélkül* című darabjait; látom az akadémisták kis termében, amint a rozzant asztalt katedrává avatta esztétikai előadásaival... De bárhogynak sorolom igyekezetünket otthoniasságának igazolásában, ma is éget sosem-panaszolt sajtója: eljött ugyan a történelmi fordulat, de szülőföldjén, Szatmár, Kolozsvár színpadán szerzőként mégsem hajolhatott meg.

SZATMÁR FIA. 1995. Április 25. délelőtt 11 óra: Parászka Miklós, a szatmári Északi Színház igazgatója érkezett közös ügyeinket megbeszélendő. De első és legfontosabb közös ügyünk: hosszan hallgatja győzködésemet, amikor kérem: utolsó esély Erdély vigaszára, és tudassa Gézával: tervezik a *Vendégség* bemutatóját. Miklós lassan enged dermedt hallgatásából; aztán...: hívjam Gézát! Anikó veszi fel a kagylót, s adja Gézát, mert Parászka Miklós szeretne vele beszélni. És elhangzik a hazahívó üzenet: jóváhagyását kéri darabjának előadásához. Géza öröms válaszát Anikó talán másnap írásban is hozta: „...Áldásom! Sőt: 1995–98 dec. 31-éig úgy játszhatjátok e darabot, hogy minden tantieme-jét a szatmári Rákóczi Kollégium javára ajánlom fel. Ezt azonban a **plakáton** tüntetessétek fel, legyen **közönség-csalogató** is. Nejemmel teljes és természetes egyetértésben döntöttem így. Mindenkit csókolok, ölelek sokszor. Páskándi Géza – Szatmár fia” – ezek Szatmár fiának utolsó, végrendeletes szavai.

Páskándi Géza 1995. május 15-én elhunyt.

A Nemzeti Színház halottjaként temettünk, mert az írószövetség egyik vezetője azt mondta: sok száz tagjuk van, pénz pedig nincs. Páskándi Géza egy a hétszázvalahányból?! – de nem kérdeztem vissza. Temetésének folyama emlékezetem tárnájában elszüllyedt – semmire nem emlékszem. Miközben Fodor Gábor miniszterségével kezdődően Kerényi Imre politikai terrortámadásainak folytonos kartácstüzében éltünk, 1995 januárjától legjobbjaink, Sík Ferenc főrendező és Kemény Árpád díszlettervező után Páskándi Géza hagyott itt bennünket. Hiányukban erőnk végsőkig kimerült. Ami kellő mélységben sosem megírható a Nemzeti Színház 175 éves történetében.

Annyit még: „Drága Miklós” és a „Kedves jó társulat” sem akkor, sem később nem mutatta be a *Vendégséget* Szatmáron. És más darabját sem. És Kolozsvár sem. És Sepsiszentgyörgy és Temesvár se vett tudomást Erdély nagy fiáról. Holta utáni tizennyolc évben egyedül *László szent király* című darabját állították színpadra Nagyváradon. De semmi háborgás: Páskándi Géza haladékot mondvá övéinek, kivárja idejét. Mert majd elmúlnak a maiak, s jönnek az Újak. Gézától tudjuk, a Haladék: életmentés. Addig pedig Öröklétbe szökve műveinek birodalmában királyok, szolgák, vitézek, balek-magyarok, püspökök, világbolyongó slemilek udvarát álmodva türelmes fejedelemként várakozik...

Irodalom: Nagy László: *Krónika-töredék – 1975. február 14. – 1978. január 29.* (sajtó alá r.: Görömbei András. Helikon K., 1994); Páskándi Géza: *Színművek* (Magvető K., 1975); Páskándi Géza: *Az örömrontó angyal – Örökségünk* (a szerző válogatása. „Örökségünk” K., 1995); Páskándi Géza: *Száműzött szavak temploma* (sajtó alá r.: Páskándiné Sebők Anna. Codex Print, 1998); Páskándi Géza: *Méltó túlélés* (összeáll., vál., előszó: Páskándiné Sebők Anna, szerk.: Szakolczay Lajos. Hamvas Béla Kultúrákutató Intézet, 2001); *Páskándi Géza–Emlékkonferencia – 2011. november 28.* (sorozatszerk.: Pécsi Györgyi. Magyar Művészeti Akadémia, 2012); Szász László: *A bizarr valóság írója* (Kortárs K., 2003).